Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

"RAQAMLI VA REAL BORLIQ KONSEPTUAL ALOQALARI KONTEKSTIDA VIRTUAL REALLIKNING ONTOLOGIK VA GNOSEOLOGIK TAHLILI

Alimbaeva Liza Azat qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti 1-kurs tayanch doktoranti

doi.org/10.5281/zenodo.20522851

Annotatsiya: Maqolada virtual haqiqat falsafiy tahlil qilinib, uning inson sub'ektivligiga ta'siri va jamiyatdagi transformatsion jaroyanlari tanqidiy tahlil qilindi. Shuningdek, voqelik tuzilishini tushunishda ontologk jihatdan uning roli va o'rni ko'rib chiqiladi, virtual muhitda haqiqiylik va haqiqatning gnoseologik masalari, unig keltirib chiqaradigan axloqiy va ijtimoiy-siyosiy muammolari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: virtual haqiqat, ontologiya, gnoseologiya, simulatsiya, giperreallik, ideal, illyuza, mavjudlik effekti.

Abstract: The article provides a philosophical analysis of virtual reality, critically examining its impact on human subjectivity and transformational processes within society. Furthermore, it explores the ontological role and significance of virtual reality in understanding the structure of existence, addresses the epistemological questions of authenticity and truth in virtual environments, and investigates the emerging ethical and socio-political challenges it entails.

Keywords: virtual reality, ontology, epistemology, simulation, hyperreality, ideal, illusion, presence effect.

Аннотация:В статье осуществляется философский анализ виртуальной реальности, проводится критический анализ её влияния на человеческую субъективность и трансформационные процессы в обществе. Также рассматриваются онтологическая роль и место виртуальной реальности в понимании структуры бытия, гносеологические вопросы подлинности и истины в виртуальной среде, а также порождаемые ею этические и социально-политические проблемы.

Ключевые слова: виртуальная реальность, онтология, гносеология, симуляция, гиперреальность, идеал, иллюзия, эффект присутствия.

Virtual haqiqat tushunchasi fanlararo keng ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan dolzarb masalalarning biriga aylanib bormoqda. Uning ildizlari falsafiy an'analarga borib taqaladi. "Virtual voqelik" atamasining o'zi faqat XX asirnig ikkinchi yarmida paydo bo'lgan bo'lsada, uning mazmunli asoslarini antic davr, o'rta asirlar va yangi davr mutafakkirlarining asarlarida uchratish mumkin. Falsafaning rivojlanish tarixida virtual voelik omili asta-sekin ongni dunyo bilan bog'lashning yangi o'ziga xos usulini shakillantiradi, uning doirasida voqelik nafaqat bizning hissiy idrokimizga bevosita berilgan, balki vositachi,qurilgan va ko'p qatlamli voqelik sifatida ham ko'rib chiqiladi.Ilmiy tafakkur rivojlanishining postklassik bosqishida yaniy XX asrning 70-yillaridan boshlab hozirgi davrgacha davom etayotgan zamonaviy fan bosqichi, mazkur bosqichning asosiy g'oyasi — fanning obyekti sifatida o'z-o'zini rivojlantiruvchi murakkab tizimlar va ularga inson omilining ta'sirini birgalikda o'rganishdir. Aynan ushbu davirda virtual voqelik hodisasi nafaqat ijtimoiy va individual rivojlanishga, balki butun ilmiy rivojlanish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatuvchi muhum ijtimoiy-madaniy va ontropologik omilga aylandi. Virtual haqiqatni falsafiy tahlil qilishning dolzarbligi, birinchi navbatda, uning inson hayotining barcha jabhalariga-fan va ta'limdan tortib, san'at, tibbiyot va ijtimoiy o'zaro

ta’sirga tez kirib borishi bilan bog’liq. Virtual voqelik gnoseologik modellar va axloqiy me'yorlarni tubdan o'zgartirib, dunyoda inson mavjudligi jarayonini yangicha qayta ko'rib chiqishni talab qiladi, bunda "tabiiy" va "sun'iy", "haqiqiy" va "taqlid" o'rtasidagi chegaralar tubdan xiralashgan. Falsafa tarixidagi virtual hodisaning mazmuni Platon, Aristotel va ularning izdoshlarining falsafiy tushunchalarida dastlab virtual voqelikni "haqiqiy" va "potentsial" o'rtasidagi farq nuqtai nazaridan kontseptsiyalashtirgan bir qator asosiy gnoseologik jihatlarni shakllantirgan. Aflotunning g‘oyalar olami haqidagi ta’limoti voqelikning ikki darajaga antologik bo‘linishini ifodalaydi: narsalar dunyosi yani o‘zgaruvchan va o‘tkinchi va g’oyalar dunyosi abadiy va o‘zgarmas. Shu nuqtai nazardan, hissiy tajriba dunyosi ontologik ikkilamchilik, aks ettirish va illyuzor tabiatning jihati sifatida qaraladigan virtual haqiqatning bir turi sifatida samarali namoyon bo'ladi. Soyalar dunyosidagi "Haqiqat faqat aks ettirish bo'lishi mumkin" degan g'oya virtual haqidagi turli tushunchalarni shakllantirishda kalit ekanligini isbotladi.[1] Shu nuqtai nazardan, Dekartning "radikal shubha usuli" kutilmaganda virtual haqiqat kontekstida yangi dolzarblik kasb etadi. Dekart bilim uchun shubhasiz poydevor topishga intilib, barcha hissiy taassurotlar qudratli "yovuz daho" ning aldashi bo'lishi mumkinligini taklif qildi, uning zamonaviy timsoli hissiy tajribaning butun spektrini taqlid qiluvchi virtual haqiqat tizimi bo'lishi mumkin. Shunday qilib, virtual haqiqat solipsistik fikrlash yani faqat insonning shaxsiy ongi va kechinmalari mavjud, tashqi dunyo va boshqa odamlar esa faqat shu ongning mahsulidir, deb hisoblaydigan dunyoqarash yoki falsafiy yondashuv. [2] asosidagi tajribani o'tkazish uchun kuchli vositaga aylanadi. Virtualni anglashning yangicha yondashuvi J.Delez tomonidan taklif qilingan bo‘lib, u “virtual ham haqiqiy kabi realdir, lekin boshqacha” [3] deb ta’kidlagan. Bu tasdiq klassik mantiqni o'zgartiradi: virtual - bu haqiqiy mavjudlik shaklida emas, balki aktuallashtirishga qodir bo'lgan potentsiallar shaklida mavjud bo'lgan narsa. Yani u haqiqiydir, lekin haqiqiy narsalardan boshqacha tarzda. Ushbu talqin bizga virtual olamlarni illyuziya yoki xayol sifatida emas, balki o'ziga xos ontologiyaga ega bo'lgan haqiqatning haqiqiy shakllari sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Bundan tashqari, 21-asrda virtual haqiqat nafaqat falsafiy munozaralarning, balki tabiatshunoslik, texnologiya, kognitiv fan va madaniyatshunoslikning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Tarixan “virtus” lotincha kuch, jasorat manosida keluvchi tushuncha, birinchi navbatda, “haqiqiy” (real) dan farqli ravishda narsaning potentsial, mumkin bo‘lgan holatini nazarda tutgan. Virtual yo'qlik emas, balki potentsialdagi borliq, uni amalga oshirish qudratiga ega. Bu voqelikning nusxasi emas, balki o‘ziga xos qonuniyat va xususiyatlarga ega yangi voqelikdir. Jean Baudrilyard kontseptsiyasi bundan ham uzoqroq bo'lib, virtual haqiqatni simulyatsiyaning eng yuqori bosqichi - "giperreallik" bosqichi sifatida ko'radi. Giperreallik - bu "haqiqiy" dunyoda kelib chiqishi ham, havolasi ham bo'lmagan simulyatsiya modellari tomonidan yaratilgan haqiqat. U voqelikning o‘rnini bosadi, voqelikning o‘zidan ko‘ra ko‘proq haqiqatga aylanadi yani “simulakra haqiqatni yashiradigan narsa emas, bu uning yo‘qligini yashiradigan haqiqatdir” –dep tushuntiradi faylasuf [4]. Bunda faylasuf virtual reallik qanchalikli insoniyat hayotida teran o’rin egallab borayotganligini va insoniyat uni real deb qobil qilishga majbur bo’lib bormoqdaligini tushuntirgan. Virtual yani raqamli borliq bu inkar etib bo’lmas na’rsaga aylandi va bu insonlarning kelgusi hayoti uchun yaxshi bo’lishi ha’m mumkin. Agar to’g’ri va foydali tarizda qabul qilinsa.

Xulosa qilib aytganda, Bugungi ilg'or immersiv texnologiyalar davrida insoniyatning kelajagi bizning giperreallikka to'liq qochish vasvasasiga qarshi turish qobiliyatimizga bog'liq bo'ladi, aksincha, tanqidiy fikrlash, axloqiy mas'uliyat va barcha muammolarga qaramay, butun biologik va ijtimoiy mavjudligimizning umumiy va almashtirib bo'lmaydigan asosi bo'lib qoladigan dunyo bilan aloqani saqlab qolishdir. Virtual haqiqat zamonaviy falsafiy tafakkur obyekti sifatida inson omili va o‘z-o‘zini rivojlantiruvchi murakkab tizimlar sintezini o‘zida mujassam etgan ijtimoiy-madaniy hamda gumanitar omildir. Mazkur fenomenning falsafiy tahlili kelajakda raqamli antropologiya, kognitiv fanlar, axborot etikasi va texnofalsafa doirasidagi fanlararo tadqiqotlarning konseptual poydevorini boyitishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Platon. Davlat // Asarlar to‘plami. 4 jildlik. – Moskva: Misl, 1994. – 3-jild. – 79-420-b..
2. Dekart R. Metafizik mulohazalar // Falsafa tarixidagi klassik asarlar to‘plami. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 112–145-b
3. Delez J. Farq va takror // Zamonaviy g‘arb falsafasi antologiyasi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2015. – 210–235-b
4. Bodriyyar J. Simulakrlar va simulyatsiya // Postmodernizm falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2012. – 45–82-b